

ARBETSVILLKOR I BLÅBÄRSSKOGEN

En rapportserie om snåriga regler, utnyttjade
plockare och solskenshistorier.

Svenska kyrkan

SWED
WATCH

Inledning

Swedwatch har uppmärksammat dåliga arbetsförhållanden i utvecklingsländer sedan 2003, i de svenska bärskogarna sedan våren 2011. Det här är en antologi som samlar korta versioner av rapporterna om utländska blåbärsplockares arbetsvillkor i Sverige. Rapporterna heter "Mors lilla Olle" och tecknar en bild av den globaliserade världens blåbärsplockare: en utnyttjad migrantarbetare.

I slutet av 2000-talet kom larmrapporter om förtvivlade blåbärsplockare från Thailand, Bangladesh, Vietnam och Kina som hade arbetat under slavliknande förhållanden i norrländska skogar. Problemen var desamma som på fabriker eller plantager i utvecklingsländer: uteblivna löner och ersättningar, undermåliga villkor i form av bostäder och arbetstider, svag lagstiftning och en ansvarsfråga som trillar mellan stolarna. Sveriges Radio gjorde flera viktiga reportage om thailändska plockare, svenska tidningar rapporterade om "det moderna slaveriet". Även internationell press beskrev hur Sverige utnyttjar fattiga bärplockare. Många svenskar upprördes. Lokala stödgrupper bildades i norrlandskommuner och i mellersta Sverige. Pinsamheterna i de svenska skogarna hade väckt ett stort engagemang för de utsatta plockarna. När ansvaret för situationen inte verkade landa på någons bord öppnade enskilda människor osjälviskt både sina hem och sina plånböcker för att hjälpa till på plats. Samtidigt kunde man ana främlingsfientliga tongångar på vissa håll. De skulle komma att öka vartefter de europeiska plockarna blev fler.

Swedwatch gjorde en djupgående analys av situationen 2010 och släppte den första rapporten inför bärsäsongen 2011. Samtidigt agerade Migrationsverket och Kommunal, bärföretagen, grossisterna och detaljisterna. Alla gjorde vad de kunde för att stävja fusk, säkra arbetsrätten i skogarna och hitta ett regelverk som kunde fungera för alla slags gästarbetare – både de som var anställda av bemanningsföretag och de "fria" plockarna. Både europeiska plockare och icke-europeiska, där endast den andra kategorin behöver arbetstillstånd eller turistvisum för att komma in i Sverige.

Några månader efter den första granskningen besökte Swedwatch Norrbotten och Västerbotten. Det visade sig att de nya regelverken lett till en förskjutning, något som Swedwatch hade varnat för. Exploateringen bytte skepnad; nu var det främst de "fria", det vill säga oorganiserade plockarna som utnyttjades, och de vågade inte protestera eftersom de var papperslösa. De som var anställda av bemanningsföretag hade det bättre. Uppföljningsrapporten släpptes i oktober 2011.

Den tredje rapporten granskade bärsäsongen 2012. Då kunde man se en överetablering av bärplockare på grund av att ingen behovsprövning gjorts innan arbetstillstånden beviljades. Bären var för få, plockarna för många. Kollektivavtal för inhyrda blåbärsplockare var en klar förbättring, samtidigt som problemen fortsatte för de oorganiserade plockarna.

Varför släppa en antologi med kortversioner av dessa rapporter? Blåbärsplockarfrågan är som ett prisma med olika typer av problem som kräver både politiska och frivilliga insatser. Få andra Swedwatchrapporter har väckt lika stor inhemsk uppmärksamhet som blåbärsrapporterna. Många aktörer (och medmänniskor) berörs av bärplockarnas

villkor och den överskuggande frågan har hela tiden varit: vems är ansvaret? En helhetsbild, som denna antologi strävar att bidra till, underlättar för alla aktörer, som för övrigt numera (2013) gemensamt diskuterar nya vägar för att säkra goda arbetsvillkor för bärplockarna. Glädjande nog kan vi konstatera att det verkar finnas en god ambition hos de ledande grossistföretagen och detaljhandelsföretagen att hantera bärplockarfrågan som klassiskt leverantörsansvarsarbete.

För Swedwatch, vars främsta uppgift är att granska arbetsvillkor i ”syd”, har blåbärsrapporterna blivit en ingång till den svenska arbetsmarknaden som uppenbarligen inte är fredad från exploatering av migrantarbetare från när och fjärran. De problem vi stött på finns även inom transport-, jordbruks-, restaurang-, bygg- och hushållssektorn. Blåbärsrapporterna (och den här antologin) är finansierade genom Swedwatchs egna medel, bland annat med bidrag från Svenska kyrkan som är medlemsorganisation.

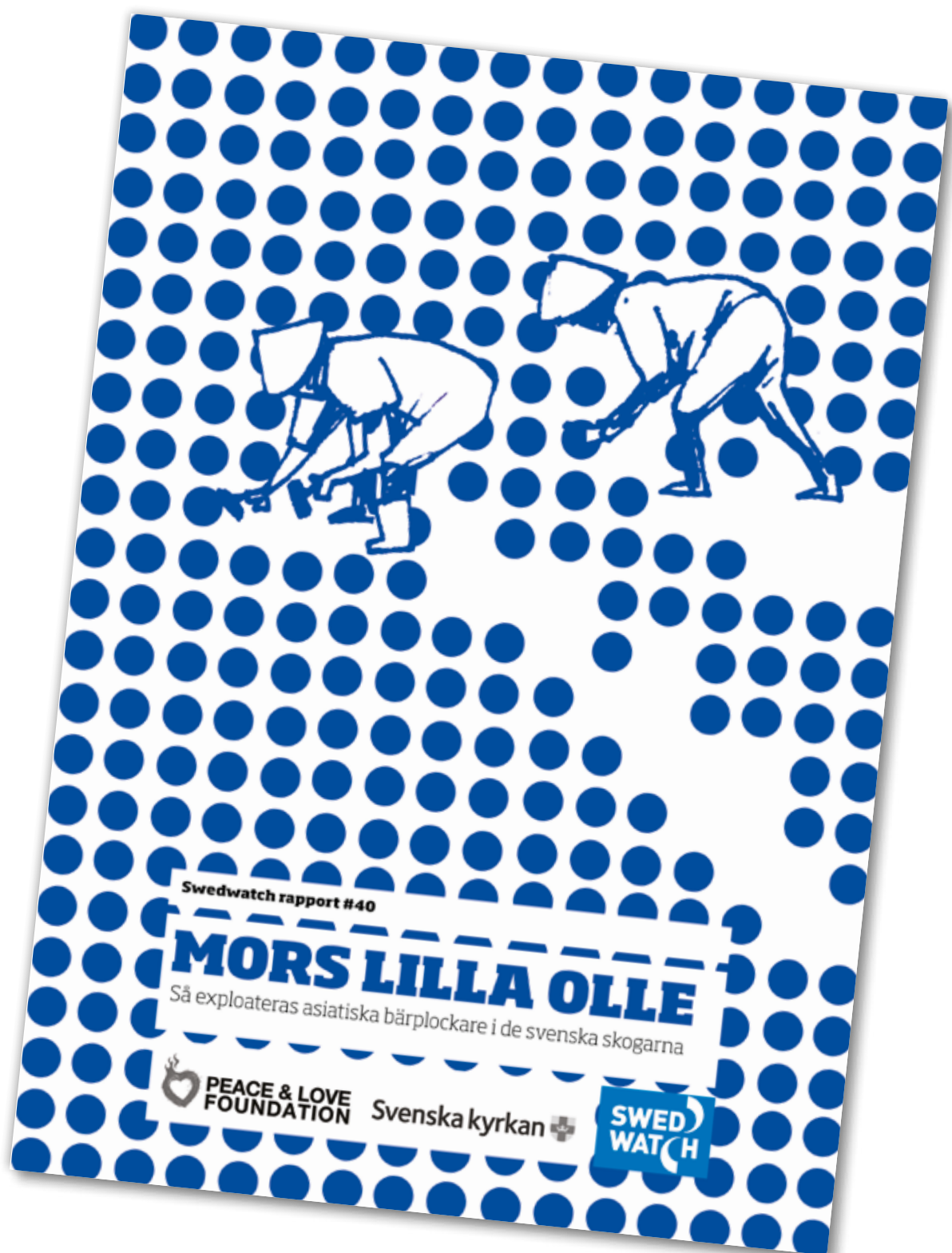
Det är vår förhoppning att Swedwatch ska kunna öka bevakningen av arbetsrätt i Sverige. Inte minst för att det i svallvågorna av arbetskraftsinvandring bildas ett grumligt vatten av myter, skuldbeläggande och främlingsfientlighet. Problemen försvinner inte på grund några rapporter, men oberoende granskning och informationsspridning kan snabba på processer för förbättringar – och avtäckas myter och därmed minska motsättningar mellan olika grupper. Genom ökad kunskap kan lagar skärpas och vara relevanta. Fack och myndigheter, kommuner och skogsägare kan vidta åtgärder som stärker arbetsrätt och skyddet för människor och miljö. Bärföretag, grossister och detaljhandelsföretag kan ställa krav och kontrollera att bären är schysst plockade.

Kort sagt, genom ökad kunskap och förståelse kan Sverige vara del i den globaliserade världen som det fria och öppna land som lilla Olle en gång plockade bär i.

Viveka Risberg, kanslichef Swedwatch, maj 2013

Innehåll

1. Säsongen 2010: Året då asiatiska plockare skickades hem skuldsatta.....	6
1.1. Nya regler – nya lösningar – nya utmaningar.....	7
1.2. Aktörerna	11
1.3 Branschens sociala ansvarsarbete inför bärsäsongen 2011	13
1.4 Swedwatchs rekommendationer	14
2. Säsongen 2011: Exploateringen byter skepnad	16
2.1. Migrationsverket skärpte kraven på bärplockar- och bemanningsföretagen ...	16
2.2 Inhyrda arbetare från bemanningsföretag minskade.....	17
2.3 Ersättningen till arbetarna	17
2.4 Beviljade tillstånd för bärplockning 2011	18
2.5 Turistplockare från Thailand	18
2.6 Förmodad ökning av fria plockare	19
2.7 Branschens sociala ansvarsarbete.....	18
2.8 Slutsats: Problemen förflyttades.....	18
2.9 Swedwatchs rekommendationer.....	20
3. Säsongen 2012: Ingen tog ansvar för helheten	22
3.1 En ökning av plockare från thailändska bemanningsföretag	22
3.2 Villkoren för de thailändska bemanningsplockarna.....	23
3.3 Kommunals bemanningsavtal	23
3.4 En ökning av fria plockare från Östeuropa.....	25
3.5 Villkoren för thailändska friplockare	26
3.6 Hur mycket tjänade en bärplockare 2012?	26
3.7 Branschens sociala ansvarsarbete.....	26
3.8 Slutsats	27
3.9 Swedwatchs rekommendationer.....	27

I juni 2011 publicerade Swedwatch sin första blåbärsrapport. Rapporten beskriver hur asiatiska bärplockare utnyttjats i Sverige genom åren med särskild tonvikt på vad som hände sommaren 2010.

1. Säsongen 2010: Året då asiatiska plockare skickades hem skuldsatta

Sammanfattning

Det här är en kortversion av den första (och mest djupgående) rapporten i Swedwatchs rapportserie om gästarbetande blåbärsplockare i Sverige. Originalrapporten, som publicerades i juni 2011, gav en bakgrund till arbetskraftsinvandringen till de svenska bärskogarna under 2000-talet och visade hur regelverk ändrades och därmed också utmaningarna. Mot slutet av 2000-talet kom larmrapporter som upprörde hela Sverige, då många bärplockare förtvivlade och utblottade fick resa hem till Thailand, Vietnam, Bangladesh och Kina med större skulder än när de kom till Sverige. Många hade betalat kring 20 000 kronor till rekryteringsföretag för visum, arbetstillstånd och flygbiljetter.

Rapporten visade att många bärplockare inte fick ut lagstadgad lön. I några fall fick de inte någon betalning alls. De jobbade från tidigt morgon till sen kväll, sex dagar i veckan. De tvingades ofta bo i förläggningar med usla sanitära villkor och få toaletter. Därutöver fanns ytterligare ett tusental utländska plockare med turistvisum, även många av dessa hade undermåliga arbetsvillkor. De undermåliga villkoren skapade en storm av protester. Svenska tidningar rapporterade om "det moderna slaveriet", men även New York Times och indiska The Hindu skapade stora rubriker och beskrev hur Sverige utnyttjar fattiga bärplockare.

När Swedwatch granskade situationen blev det tydligt att vissa politiska beslut hade fått oväntade konsekvenser; nya skatteregler och slopandet av behovsprövning av arbetstillstånd ledde till att oseriösa bärplockarföretag och grossistföretag exploaterade de utländska bärplockarna och lät dem stå för alla risker. Sammanfattningsvis var de bakomliggande orsakerna till exploateringen 2010 dessa:

- Migrationsverket hade inte undersökt om de företag som ansökt om arbetstillstånd för utländska bärplockare var seriösa. Migrationsverket hade inte heller haft mandat från regeringen att undersöka företagens seriositet.
- Regelverket hade stimulerat bärplockarföretag att använda sig av utländska bemanningsföretag. Det skapade ett system med många led, vilket ledde till en svag och osäker ställning för arbetarna.
- Regelverket öppnade för att företag rekryterade utländska bärplockare med turistvisum. Dessa hade en särskilt svag ställning. Oseriösa företag som använde arbetare med turistvisum konkurrerade ut mer seriösa bärplockarföretag.

1.1. Nya regler - nya lösningar - nya utmaningar

Kommersiell plockning av skogsbär har en lång tradition i Sverige. Fram till slutet av 1980-talet kom många bärplockare med turistvisum till Sverige från Polen och efter 1991 också från de då självständiga staterna i Baltikum. Efter EU:s östutvidgning 2004 öppnades andra och mer lukrativa arbetsmöjligheter för arbetskraften från Östeuropa och Baltikum. Konsekvensen blev en drastisk minskning av polska och baltiska bärplockare.

Det blev svårt för bärplockarföretagen att hitta arbetskraft i Sverige eller EU-området och den tidigare arbetskraften från Östeuropa och Baltikum hade mot slutet av 2000-talet ersattes av bärplockare från Asien. Det kom i särklass flest plockare från Thailand, men även många från Vietnam, Bangladesh och Kina.

Thailändska bärplockare i Åsele. Invägning efter lång dags arbete i skogen. Just dessa arbetade för Lomsjöbär som senare gick i konkurs. Bilden togs på kvällen den 18 augusti 2010. Foto: Torbjörn Jakobsson

När den första rapporten om bärplockarnas villkor publicerades i juni 2011 krävde Kommunal att de asiatiska bemanningsföretagen skulle följa det så kallade bemanningsavtalet som Kommunal hade slutit med bemanningsbranschen. Det innebar en garanterad lön på cirka 18 000 kronor i månaden. Från den summan skulle bemanningsföretagen dra arbetarnas kostnader för resa, visum, uppehälle och logi. Nettoinkomsten låg sammanlagt klart under genomsnittet för en heltidsarbetande LO-medlem, vars lön

var cirka 22 000 kronor i månaden. De asiatiska bemanningsanställda hade stora utgifter för resa och visum till Sverige och dessa utgifter drogs från garantilönen på 18 000 kronor.

Dessutom var det möjligt för privatpersoner att plocka och sälja bär för 12 500 kronor utan att betala skatt. För den enskilde personen var det följaktligen mer lönsamt att sälja bär på egen hand än att ta en anställning hos ett bärplockarföretag, då skatt måste betalas från första kronan.

1.1.1. Två system för kommersiell bärplockning

Den svenska statens uppfattning om plockning av skogsbär har varit vacklande. Ska plockning av bär uppfattas som en fritidssysselsättning som kan ge vissa inkomster eller som en yrkesverksamhet som ska omfattas av skattelagar? En skiljelinje har handlat om huruvida bäruppköparna enbart köper bär eller om plockningen har utförts på uppdrag av bärplockarföretagen, det vill säga om plockarna har varit anställda.

SYSTEM 1:

Bärplockning med arbetare som hyrts ut av asiatiska rekryterings- och bemanningsföretag. Arbetarna har arbetstillstånd.

SYSTEM 2:

Bärplockning med arbetare som kommer från EU-länder eller utanför EU med turistvisum. Arbetarna har inte arbetstillstånd. De får sälja bär för 12 500 kr utan att betala skatt.

Den kommersiella bärplockning bedrevs utifrån två parallella regelsystem, plockning som bedrevs av företag med anställda och plockning av personer (ibland med turistvisum) som sålde bär till uppköpare. Skiljelinjen mellan dessa två former av bärplockning var hårfin, men regelverken var olika. Det skapade en grogrund för frustration, men också för mygel och svartjobb.

Under lång tid fanns ingen skattemässig skillnad mellan dessa olika former av bärplockning. Då spelade skillnaden inte så stor roll. Staten brydde sig i realiteten inte om att beskatta någon form av bärplockning och krävde inte att några företag skulle betala arbetsgivaravgifter (uppenbarligen i strid med de egna reglerna). Det var också möjligt att rekrytera utländsk arbetskraft utan arbetstillstånd. Under en kort period 1999-2000 gjordes försök med krav på arbetstillstånd, något som sedan togs bort igen. Men snart skulle en ny ändring komma, som skulle få stora konsekvenser för branschen.

1.1.2. Nya skatteregler skapade marknad för bemanningsföretag

Under 2005 genomförde Skatteverket en skatterevision av bärbranschen. I samband med den gjorde Skatteverket en nytolkning av rådande lagstiftning. Så här skrev Skatteverket: "I samband med att den nya socialavgiftslagen (SAL) (SFS 2000:980) infördes 2001 utmönstrades begreppen arbetsgivare och arbetstagare ur lagen. Begreppen ersattes med begreppet avgiftspliktig ersättning, det vill säga den som utger avgiftspliktig ersättning ska betala arbetsgivaravgifter. I och med den nya lagen krävdes nu inte att bärköparna är arbetsgivare i civilrättslig mening utan det räcker med att visa att det har utförts ett arbete, det vill säga att bären har plockats 'på uppdrag'."

Bärplockarföretagen blev från och med 2005 skyldiga att betala så kallad SINK-skatt (Särskild inkomstskatt för utomlands bosatta) på 25 procent av lönebeloppen. Men

bärplockarföretagen upptäckte ett kryphål. Om bärplockaren rekryterades via utländska bemanningsföretag fanns inga krav på att de skulle betala arbetsgivaravgifter i Sverige. Den anställde plockaren blev heller inte skattskyldig i Sverige om vistelsen understeg sex månader. I ett slag förändrades sålunda bärplockningens organisering. Den vanliga formen för rekrytering blev från och med 2005 istället att anställa bärplockarna via ett utländskt bemanningsföretag som hyrde ut bärplockare. Ett samband blev uppenbart: Det var förändringarna i det svenska regelverket (eller snarare att man började följa det regelverk som faktiskt gällde) som drev fram en försämring i de utländska bärplockarnas anställningssituation. Reglerna gjorde det mer lönsamt för bärplockarföretagen att hyra in personal från utländska bemanningsföretag än att själva anställa dem. Från att innan 2005 ha arbetat för svenska plockarföretag blev plockarna i stället anställda av bemanningsföretag registrerade i det egna hemlandet. Detta gjorde dem skyddslösa, vilket blev uppenbart i slutet på 2000-talet då medie-rapporter kom allt tätare om utnyttjade och skuldsatta asiatiska plockare.

Hösten 2007 hölls ett sammanträde mellan Skatteverket, arbetsförmedlingarna och Migrationsverket för att följa upp det nya regelverket. Där bestämde berörda myndigheter att rekrytering av utländska bärplockare skulle ske på samma sätt som man började göra 2005, det vill säga genom utländska bemanningsföretag. År 2009 skrev Migrationsverket: "Om plockare /.../ hyrs in av ett utländskt bemanningsföretag faller kravet på arbetsgivaravgifter i Sverige. Den anställde plockaren blir heller inte skattskyldig i Sverige om vistelsen understiger sex månader. Denna lösning förordas av såväl Skatteverket som finansdepartementet."

Det nya systemet fick därmed sin legitimitet. Men det hade en baksida. Enligt Birgitta Nyström, professor i juridik i Lund, som utrett frågan om uthyrning av arbetskraft, är arbetare som hyrs ut till Sverige av utländska bemanningsföretag särskilt skyddslösa.

– Kedjan av entreprenörer är ofta lång, vilket gör det oklart vem som har ansvaret för arbetskraften. Sällan hittar myndigheterna över huvud taget någon representant för arbetsgivaren, säger Birgitta Nyström.

1.1.3. Företagens ansvar skulle ske genom föreningsmonopol

När Swedwatches granskning genomfördes 2010 förlitade sig de berörda myndigheterna på att bärplockarföretagen skulle ta ett eget ansvar för att förbättra villkoren i branschen. Detta skulle ske genom *Skogsbärsbranschens Intresseförening* (SBIF) som organiserade svenska bärplockarföretag. Migrationsverket gav endast arbetstillstånd åt företag som var medlemmar av SBIF. SBIF gavs alltså en monopolställning av svenska myndigheter. Myndigheterna hyste också förhoppningen att SBIF skulle driva fram förbättringar för de utländska plockarna. I en skrivelse från Migrationsverket (2009-08-13) konstaterades att Skogsbärsbranschens Intresseförening (SBIF) skulle ta ett ökat ansvar för bland annat plockarnas boende under vistelsen i Sverige. I maj 2011 lade dock SBIF ner sin verksamhet. Skälet var, enligt organisationens sista ordförande Ivan Harnesk, att organisationen inte längre fick vara med och bestämma hur många utländska bärplockare som skulle komma till Sverige.

1.1.4. Nya regler om icke-europeisk arbetskraft

En annan process som skulle förändra villkoren för de utländska bärplockarna var omarbetningen av reglerna för arbetstillstånd för arbetskraft utanför EU och EES-området. I augusti 2006 presenterade *Kommittén för arbetskraftsinvandring* sitt betänkande. Föredragande var kommitténs ordförande, det tidigare statsrådet Lena Hjelm-Wallén. På en punkt saknades dock något väsentligt. Utredningen diskuterade inte alls villkoren för arbetskraft som hyrdes ut till Sverige av bemanningsföretag stationerade utanför EU och EES-området, det vill säga den organisationsform som snart skulle komma att bli den vanliga inom den svenska bärbranschen. Kommittén hade inte kunnat föreställa sig att den formen av arbetskraftsinvandring skulle växa.

1.1.5. Migrationsverket skulle bevilja tillstånd utan att pröva behoven

Den svenska riksdagen fick en ny majoritet och beslutade om lagändringar som delvis skiljde sig från förslagen i ovan nämnda utredning. Däribland togs den så kallade arbetsmarknadsprövningen bort, det vill säga den lokala prövningen av om det fanns behov av att importera arbetskraft. I denna prövning hade både arbetsförmedlingen och arbetsmarknadens parter deltagit. De nya reglerna för arbetstillstånd för arbetskraft från länder utanför EU och EES-området trädde i kraft den 15 december 2008. Genom beslutet flyttades rätten att bevilja arbetstillstånd från AMS/Arbetsförmedlingen till Migrationsverket. Jämfört med de befogenheter som AMS/Arbetsförmedlingarna hade haft blev Migrationsverket avlövad. Det ingick över huvud taget inte i Migrationsverkets uppdrag att granska seriositeten hos de företag som ansökte om att få arbetstillstånd för att använda utländsk arbetskraft. Det svaga regelverket skulle bana väg för exploatering.

1.1.6. LO beslutade att Kommunal blev ansvarigt fackförbund

Det var länge oklart vilken facklig organisation i Sverige som hade ansvaret för att organisera de utländska bärplockarna. 2009 beslutade slutligen LO att Kommunal skulle ansvara för organiseringen. Inom Kommunal hade alla medlemmar gratis medlemskap under den första månaden, den möjligheten utnyttjades när man försökte att organisera de utländska bärplockarna. Under sommaren 2010 lyckades Kommunal organisera ett hundratal utländska bärplockare.

Kommunal hade inget specifikt avtal med bärplockarföretagen. Istället krävde Kommunal att de asiatiska bemanningsföretagen skulle följa det så kallade bemanningsavtalet som Kommunal hade slutit med bemanningsbranschen. Vid denna tid innebar avtalet en garanterad lön på cirka 18 000 kronor i månaden. Från den summan skulle bemanningsföretagen dra arbetarnas kostnader för resa, visum, uppehälle och logi.

När asiatiska bemanningsföretag ansökte till Migrationsverket om att få arbetstillstånd för bärplockare i Sverige gick ansökningarna till Kommunal för yttrande. Kommunal ställde då krav på att de asiatiska bemanningsföretagen skulle teckna ett hängavtal till bemanningsavtalet. Fortfarande kunde det dock hända att asiatiska bemanningsföretag fick tillstånd att skicka arbetskraft till Sverige utan att de hade tecknat något hängavtal.

1.1.7. Minmilönen kontroversiell

I en skrivelse till Migrationsverket (2010-01-29) konstaterade Svenskt Näringsliv att det "saknas avtalsslutande organisationer för denna grupp av personer på den svenska arbetsmarknaden". Svenskt Näringsliv "avråder" då också Migrationsverket från att jämföra bärplockarnas löner med kollektivavtal för likartade yrkesgrupper. Svenskt Näringsliv motiverar ställningstagandet på följande sätt: "Genom ett sådant tillvägagångssätt skulle verket indirekt sätta en statlig minmilön på den svenska arbetsmarknaden."

I en separat skrivelse argumenterar *Skogs- och Lantbruksarbetsgivareförbundet* (SLA) för samma uppfattning (2010-01-29): "Vi ansluter oss helt till det svar som Svenskt Näringsliv lämnat till Migrationsverket. Vi vill särskilt påpeka att en översyn av den rekommenderade lönenivå som Migrationsverket tillämpar idag, som medför en revidering uppåt av nivån, är synnerligen olämplig." I en kommentar, i samband med denna rapport, sa Katarina Novák från SLA, att de "inte tecknar kollektivavtal för denna grupp". Hon motiverade beslutet med att arbetsgivarorganisationen sysslar med "tama bär, inte med vilda".

1.2. Aktörerna

1.2.1. Vilka var plockarna?

2010, när Swedwatches första granskning av blåbärsbranschen inleddes, bestod de flesta utländska bärplockare av personal inhyrd av asiatiska bemanningsföretag. Mellan 2007 och 2010 pendlade antalet beviljade arbetstillstånd för utländska bärplockare kring 5 000, med en viss topp 2009 då det beviljades omkring 7 000 arbetstillstånd. 2010 hade antalet tillstånd minskat till 4 500.

Därutöver kom också grupper av asiatiska arbetare till Sverige med turistvisum för att plocka bär. Exakt hur stor denna grupp var visste ingen, eftersom arbetarna saknade arbetstillstånd. De intervjuade inom branschen uppskattade antalet till omkring 1 000 arbetare per år. Det fanns dock indikationer på att grossistföretagen stundtals köpt in stora mängder blåbär som varit plockade av arbetare med turistvisum. Eftersom myndigheterna inte hade någon insyn i dessa arbetares villkor var risken stor att de råkade särskilt illa ut.

För samtliga grupper av utländska bärplockare innebar arbetet i Sverige stora ekonomiska risker. Den individuella plockaren fick själv stå för hela kostnaden för resan till Sverige, visum, kostnader för uppehälle – och risken att bärsköörden slog fel eller att arbetsgivaren gick i konkurs. Utebliven lön betydde att skulder inte kunde återbetalas. Plockarna som kom med turistvisum hade dessutom själva ansvaret för att teckna försäkringar.

Bland bärplockarföretagen fanns en stark irritation mot att utländsk arbetskraft kom till Sverige med turistvisum och plockade blåbär. De ansåg att den verksamheten var mindre seriös och att de själva organiserade plockningen på ett mer seriöst sätt. Det fanns också uppgifter om ett antal arbetare – bland annat från Vietnam – som fick arbetstillstånd för att komma till Sverige och plocka blåbär, men som sedan försvann

så snart de kommit in i Sverige. I sådana fall fanns skäl att misstänka att arbetstillståndet enbart varit en skenmanöver för att komma in i Schengenområdet, vilket gjorde bemanningsföretagen involverade i människosmuggling.

1.2.2. Vilka var bemanningsföretagen?

Nästan alla som plockade blåbär i industriell skala i Sverige före 2011 var anställda av asiatiska bemanningsföretag. Dessa bemanningsföretag var lätttrörliga, de uppstod snabbt och försvann ofta lika snabbt igen. Det var omöjligt att få tag i någon från dessa företag för en intervju. Några av de välkända företagen var thailändska Phumkacha, Bangladesh Workforce som startades av två bangladeshier bosatta i Sverige och TTLC, ett bemanningsföretag ägt av den vietnamesiska staten. Vid något enstaka fall hade svenska bärplockarföretag själva anställt asiatisk arbetskraft, som Lomsjö Bär som sommaren 2010 anställde thailändska arbetare för att plocka blåbär i Åsele.

1.2.3. Vilka var bärplockarföretagen?

Bland de största svenska bärplockarföretagen som fram till 2010 hyrt arbetskraft från bemanningsföretag i Asien kan nämnas Norrskensbär AB, Rabema Service AB, Euro Apartments AB, PDR i Lappland AB, Västlunds Vilda Produkter AB. Bärplockarföretaget Lomsjö Bär AB hade thailändare anställda i Åsele och hyrde in asiatisk arbetskraft i Särna 2010. I oktober 2010 försattes Lomsjö Bär i konkurs. Den tidigare ledningen är utsatt för brottsundersökning efter att ägaren tömde företagets konton och försvann utomlands.

Utöver bärplockarföretagen som hyr arbetskraft fanns bärplockarföretag som köpte bär direkt av individuella plockare, såväl svenska plockare som EU-medborgare och utomeuropeiska personer med turistvisum. För alla dessa gällde regeln att man har rätt att sälja bär för 12 500 kronor utan att betala skatt. Till denna grupp bärplockarföretag hörde år 2011 Lundins Blommor och Bär, Staffans Fukt och Svensk Bärkraft AB.

1.2.4. Vilka var grossistföretagen?

Polarica, Olle Svenssons Partiaffär AB (Finnerödja är ett av företagets affärsområden), Blåtand och Skogsmat (som i sin tur är delägare i Blåtand) var de största svenska grossistföretagen. Det fanns även ett växande antal utländska grossistföretag som försökte etablera sig i Sverige, bland annat från Estland.

1.2.5. Vilka var uppköparna?

En av de stora internationella uppköparna av blåbär, japanska Wakasa, tillverkade hälsopreparat (för bättre syn) och kosmetika (för färre rynkor). På sin hemsida beskrevs företagets produkter tillverkade av "Healthy ingredients, growing in Scandinavian Forests". Storsäljaren "Bluberry-Eye" tillverkas av "Scandinavian Wild Bilberry". I Japan fanns ytterligare uppköpare av svenska blåbär, andra uppköpare fanns i Australien. Bland de svenska uppköparna fanns Coop och Ica.

1.3 Branschens ansvarsarbete inför bärsäsongen 2011

De intervjuade företrädarna för bärplockarföretagen menade att det fanns oseriösa plockarföretag, vilket lett till att hela branschen fått dåligt rykte, men att det också fanns företag som var seriösa. Intervjuerna visade också att det fanns ett starkt missnöje med branschens dubbla system. Å ena sidan den organiserade plockningen, å andra sidan grossister och mellanhänder som köpte bär av individuella plockare, däribland utländska arbetare med turistvisum.

Norrskensbär AB, hävdade att de bärplockarföretag som handlade med organiserade plockare bedrev ett seriöst arbete, medan öppenheten saknades i det andra systemet med oorganiserade plockare. Norrskensbär AB betonade att kritiken inte handlade om enstaka plockare som sålde blåbär, utan när det skedde en fördold organisering av individuell plockning.

Likartade argument gav andra aktörer Swedwatch talade med. De menade att det inte var något problem för bärplockarföretagen att erbjuda inhyrda plockare acceptabla garantilöner enligt Kommunals bemanningsavtal. Det stora problemet var ”det andra systemet”. Flera historier återgavs om brottslighet och svart handel som bedrivits av företag som använder plockare med turistvisum.

– Ska branschen överleva måste vi ha ett system med samma regler. Det händer ofta att oseriösa mellanhänder försöker köpa blåbär direkt av våra plockare. De kan ju erbjuda en högre ersättning eftersom de inte har tagit på sig något ansvar för arbetskraften, sade en bärföretagsrepresentant.

Grossistföretagen påverkades av mediernas rapportering om missförhållandena i bärplockarbranschen. De redovisade unisont att man för några år sedan tämligen okritiskt köpte upp bär av bärplockarföretag. Men inför säsongen 2011 ställde man olika former av sociala krav på produktionen.

I Polaricas dokument *Ansvarsfullt företagande* (2011) skilde man på den ”organiserade skogsbärs-plockningen”, det vill säga inhyrd arbetskraft från bemanningsföretag, och ”övrig skogsbärs-plockning”. I Polaricas policy för organiserad plockning ingick bland annat att rådande lagstiftning, Migrationsverkets regler och ILO:s kärnkonventioner skulle efterlevas. När det gäller ”övrig plockning” ställde Polarica krav på att den skulle ske på frivillig basis och att plockarna skulle få betalt individuellt.

Olle Svenssons Partiaffär AB hade successivt utvecklade ett förslag på hur bärplockarföretagen skulle kunna certifieras. I certifieringen skulle hela processen ingå, från rekryteringen av arbetare i Asien, till bemanningsföretag och bärplockarföretag.

1.4 Swedwatchs rekommendationer

- Sverige ska vara ett öppet land och tillåta en viss arbetskraftsinvandring. Men arbetsvillkoren i Sverige måste vara drägliga och följa nationell lagstiftning, kollektivavtal och internationella konventioner.
- För att kunna komma till Sverige är de utländska bärplockarna tvungna att skuldsätta sig. Detta är inte rimligt. Arbetsgivarna och den svenska staten måste ta riskerna – inte fattiga arbetare från Asien.
- När ett företag ansöker om arbetstillstånd ska det krävas ett bindande anställningsavtal. Avtalet ska vara skrivet på arbetstagarens språk.
- Skattesystemet ska inte främja att bärplockarföretagen rekryterar arbetskraft från utländska bemanningsföretag. Skattesystemet ska inte heller främja bärplockning med arbetskraft som enbart har turistvisum. Grundpolicyn bör vara att all bärplockning i industriell skala ska skattebeläggas.
- Det måste finnas möjlighet till rättshjälp för utländska bärplockare.
- Branschen bör ta initiativ till ett system med certifiering av arbetsprocessen för industriell plockning av vilda bär.
- Grossistföretagen bör öppet redovisa hur mycket bär de köper in per år och av vilka de har köpt bär.
- Kommunal bör snarast utveckla en ny form för medlemskap för utländska, tillfälliga säsongsarbetare inom sektorer som bärplockning.
- Kommunal bör i samverkan med Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet, SLA, (alternativt Svensk Handel) sluta ett särskilt kollektivavtal för säsongsarbetande utländsk arbetskraft som kommer till Sverige via utländska bemanningsföretag.

Den andra blåbärsrapporten publicerades i oktober 2011. Swedwatch besökte Norrbotten och Västerbotten och rapporten skildrar vad som skedde under säsongen 2011 med fokus på vilka konsekvenser Migrationsverkets nya regler fick.

2. Säsongen 2011: Exploateringen byter skepnad

Sammanfattning

Det här är en kortversion av den andra rapporten i Swedwatchs blåbärsplockarserie. Rapporten släpptes i oktober 2011 och försökte se vilken effekt de regeländringar och initiativ som beskrevs i den tidigare rapporten fick för bärplockarna. Den visade följande:

Efter hård kritik tvingades Migrationsverket skärpa reglerna för rekryteringsföretag av utländska bärplockare.

De skärpta reglerna ledde till att plockare som kommit med seriösa bemanningsföretag tjänade bra och vittnade om en lyckosam säsong.

En annan konsekvens av de skärpta reglerna blev att den fria (oorganiserade) plockningen ökade. Många fria plockare utnyttjades grovt, och blev så att säga informellt organiserade.

Exploateringen hade bytt skepnad. Nu var det främst de ”fria”, det vill säga oorganiserade plockarna som utnyttjades och de vågade inte protestera eftersom de var papperslösa.

2.1. Migrationsverket skärpte kraven på bärplockar- och bemanningsföretagen

Inför bärsäsongen 2011 skärpte Migrationsverket kraven på de bärplockarföretag som hyrde in arbetskraft via asiatiska bemanningsföretag. Två av de nya kraven var av särskild betydelse:

- Företagen skulle redovisa hur de skulle garantera löner ”vid dålig bårtillgång och/eller till plockare som inte klarar att plocka bär till miniminivå”. I klartext innebar det kravet att bärplockarföretagen blev tvungna att visa bankgarantier som motsvarade summan för att betala ut avtalsmässiga löner.
- Migrationsverket krävde att det utländska bemanningsföretaget skulle registrera en ”filial i Sverige”. Skälet till detta var att det skulle vara möjligt för arbetare, myndigheter etc att få tag i en ansvarig arbetsgivare. Särskilt när det förekom missförhållanden var det viktigt att kunna få tag i någon ansvarig för verksamheten. Efter att Migrationsverket formulerat de skärpta kraven uppstod en ny fråga. Innebar kravet på att bemanningsföretagen skulle ha en filial i Sverige att plockarna också blev tvungna att betala skatt i Sverige? Den frågan gick vidare till Skatteverket. Avgörande var om bemanningsföretagen kunde anses ha ett fast driftsställe i Sverige, då skulle plockarna också bli skyldiga att betala skatt. Kännetecknande på ett fast driftsställe var i sin tur att det finns en stadigvarande plats för affärerna och att företaget bedriver rörelse från den platsen.

Matsalen i den gamla skolan i Stensträsk i Västerbottens inland. Den thailändska maten ingår i det pris på cirka 150 kronor per dag som plockarna betalar arbetsgivaren Norrskensbär för sitt upphålle. Under porträtten på den thailändska kungen och drottningen snurrar en DVD med en thailändsk konsert på hög volym. Foto: Jonas Fredén/Swedwatch

2.2 Inhyrda arbetare från bemanningsföretag minskade

De skärpta kraven från Migrationsverket skapade oro hos bärplockarföretagen. Även flera grossistföretag hyste oro för att de skulle tvingas vara med och ta ekonomiskt ansvar. Oron gällde två saker: kravet på bankgarantier och risken för att plockarna skulle få betala skatt i Sverige. När det gällde den senare punkten visade det sig dock att företagens oro var obefogad. I de konkreta fall som Skatteverket bedömde blev utslaget att det inte handlade om bemanningsföretag med ett fast driftsställe i Sverige. Därmed behövde inte heller de asiatiska bärplockarna betala skatt i Sverige, men kunde bli skyldiga att skatta i sina hemländer, något som svenska myndigheter inte kunde kontrollera.

Bärplockarföretagens missnöje med bankgarantin ledde ändå till att många som tidigare år ansökt om att få hyra in asiatiska arbetare drog ner verksamheten eller började använda arbetare med turistvisum eller arbetare från andra EU-länder.

Konsekvensen blev att antalet arbetare inhyrda från asiatiska bemanningsföretag minskade drastiskt säsongen 2011. Under en lång rad av år hade antalet inhyrda arbetare legat kring 5000. Nu halverades det. Parallellt med denna omstrukturering av branschen gick priset på blåbär upp kraftigt. Det hade flera orsaker, dels var tillgången något sämre, dels ökade efterfrågan i flera exportländer. Möjligen var de unisona protesterna mot låga löner ytterligare en faktor som bidrog till att pressa upp priserna.

2.3 Ersättningen till arbetarna

Arbetare anställda av bemanningsföretag tjänade sommaren 2011 cirka 27 kr per kg, men från den summan drogs kostnader för logi, mat etc. Alla plockare skulle samtidigt vara garanterade lön enligt kollektivavtal, vilket innebar drygt 18 000 kr i måna-

den exklusive semesterersättning. Bland de fria plockarna var variationen stor på vad de erbjöds för betalning, från 15 kr kilot till knappt 30 kr kilot. Det ökade priset på blåbär ledde till att även fler svenskar plockade blåbär för försäljning. Det hade blivit mer lönsamt att plocka bär, på två år hade priset tredubblats.

2.4 Beviljade tillstånd för bärplockning 2011

Totalt sex bärplockarföretag fick godkänt från Migrationsverket att använda sig av bärplockare från asiatiska bemanningsföretag 2011. Dessa arbetare beviljades tidsavgränsade uppehålls- och arbetstillstånd för att arbeta i Sverige.

De bärplockarföretag som fick tillstånd var:

PDR i Lappland (kallas för Jagoda): 940 arbetare från Thailand.

Euro Apartment AB: 300 arbetare från Thailand.

Sangkarat AB: 190 arbetare från Thailand.

Västiöns Vilda Produkter: 280 arbetare från Thailand.

Norrskensbär: 730 arbetare från Thailand.

Biosector: 190 arbetare från Bangladesh.

Sammantaget gällde det 2470 arbetare, varav 2280 från Thailand. Migrationsverket hade också fått en ansökan om 70 arbetare från Vietnam, den ansågs dock inte seriös och avslogs. Skälet för avslaget är inte offentligt. Tidigare år hade det även kommit arbetare från kinesiska bemanningsföretag till Sverige. Dessa uteblev helt sommaren 2011.

Ett annat sätt att få fram siffror på nedgången av bärplockare från asiatiska bemanningsföretag var att studera ansökningarna om visum och arbetstillstånd som mottogs av den svenska ambassaden i Bangkok. Totalt fick ambassaden 2 699 ansökningar från personer som ville plocka vilda bär i Sverige sommaren 2011. Även detta var en halvering jämfört med tidigare år.

2.5 Turistplockare från Thailand

Bland de fria bärplockarna, som alltså inte hade någon anställning, fanns en stor grupp thailändare med turistvisum. Dessa personer hade ett så kallat Schengenvisum för tre månader, men inget arbetstillstånd. Under 2011, fram till 1 september, hade den svenska ambassaden i Bangkok fått in cirka 10 000 ansökningar om Schengenvisum. Av dessa beviljades cirka 80 procent. Den vanliga motiveringen i ansökningarna var att hälsa på släkt och vänner i Sverige. Majoriteten av ansökningarna berörde fria plockare som skulle plocka bär i industriell skala. Men en stor grupp thailändare besöker släktingar i Sverige sommartid och det är svårt att avgöra exakt hur många som plockar bär i industriell skala eller som plockar ett par dagar för att få en extra inkomst under semestern.

2.6 Förmodad ökning av fria plockare

Ett tecken på att bärplockare inhyrda av asiatiska bemanningsföretag ersatts av fria plockarna var att grossisternas inköp av blåbär endast minskade en aning 2011 jämfört med 2010. Eftersom de anställda plockarna samtidigt halverades tydde det på att fler bär kom från annat håll. Vidare vittnade flera av företrädarna inom branschen om att antalet fria plockare hade ökat. Däremot var det inte möjligt att avgöra hur stor denna ökning var.

2.7 Branschens sociala ansvarsarbete

Av de bär som plockades för att säljas kommersiellt hamnade de flesta hos något av de fyra stora grossistföretagen: Olle Svenssons Partiaffär AB (i dagligt tal Finnerödja), Blåtand, Skogsmat (som i sin tur är delägare i Blåtand) och Polarica. Dessa grossistföretag hade därför ett avgörande ansvar för hur blåbärsplockningen gick till.

När plockningen skedde med arbetskraft inhyrd av bemanningsföretag (eller ännu hellre med egna anställda) fanns stora möjligheter till insyn. När bärplockningen skedde med fria plockare saknades denna insyn, även när den skedde i ”organiserad form”. Myndigheterna visste inte ens om att plockningen bedrevs.

Grossisten Olle Svenssons Partiaffär AB hävdade att företaget ”inte har, inte kan och inte får” följa upp villkoren för plockare med turistvisum. Däremot hade företaget en god överblick av vilka grupper som kom till Sverige utan arbetstillstånd för att plocka bär. Företagsrepresentanten nämnde särskilt thailändare, ukrainare, balter, polacker, bulgarer och rumäner. Men företaget begärde inte in dokument för att påvisa villkoren för de fria plockarna. Man ansåg inte att det var grossistföretagets uppgift.

Grossistföretaget Blåtand köpte bär både från bärplockarföretag som använde bemanningsföretag och av fria plockare. Det fanns många led och mellanhänder i branschen och därför var det svårt att kontrollera villkoren för de fria plockarna, menade Blåtand. Varken Skatteverket eller några andra myndigheter ställde krav på att grossisterna skulle kontrollera de fria plockarna. Även grossistföretaget Skogsmat menade att branschen hade många mellanhänder och att grossistföretagen inte kunde fungera som poliser och kontrollera om arbetarna hade visum och arbetstillstånd. Skogsmat köpte år 2011 enbart bär från fria plockare.

Den största grossisten Polarica köpte bär från bärplockarföretag som hyrde arbetskraft av asiatiska bemanningsföretag och från fria plockare. Polarica hade börjat utveckla system och riktlinjer för att följa upp verksamheten. I det syftet hade man också anlitat etikföretaget Norske Veritas.

2.8 Slutsats: Problemen förflyttades

Den övergripande bild Swedwatch fick 2011 när det gäller exploatering av utländska bärplockare var att en stor del av problemen flyttats från företag som anställer plockare via bemanningsföretag till företag eller grupper som organiserar plock-

ning med fria plockare. Det fanns fyra belägg för detta. För det första var det den bild som förmedlas av dem inom branschen som intervjuades (involverade företag och myndigheter). För det andra handlade de fall av utnyttjande som rapporterats i media uteslutande om fria plockare. För det tredje bekräftades detta av de intervjuer som Swedwatch utförde med anställda plockare och fria plockare. För det fjärde rapporterade företrädare för Kommunal i Norrbotten om att det hade funnits många fria plockare från Thailand som plockat bär i Norrbotten, i synnerhet i trakterna av Överkalix.

Slutsatsen i 2011 års granskning blev att Migrationsverkets skärpta regler för bärplockarföretag som använder asiatiska bemanningsföretag hade lett till en viss uppstädning. Men problemen hade, liksom flera av skumraskföretagen, förflyttats över till den organiserade fria plockningen.

2.9 Swedwatchs rekommendationer

- Grossistföretagen måste följa upp verksamheten ända ner till nivån där plockarna finns. Ett första steg är att undersöka hur fria plockare rekryterats för sitt uppdrag. Om det handlar om en organiserad rekrytering från ett företag eller grupp som inte vill ta sitt arbetsgivaransvar, då bör också grossistföretagen vägra att köpa upp bär. Grossistföretagen bör också aktivt undersöka arbetarnas ersättningsnivåer och boendevillkor.
- De mest utsatta bärplockarna är asiater med enbart turistvisum som rekryterats av ett företag eller grupp för att plocka bär. Dessa plockare är papperslösa arbetare. Om de blir utnyttjade och lurade kan de ändå inte få rätt eftersom de saknar arbetstillstånd. De riskerar att själva bli anklagade för att vara brottslingar. En åtgärd är därför att avskaffa straffet i utlänningslagen för den som arbetar i Sverige utan arbetstillstånd. En sådan lagändring skulle också göra det möjligt för fackliga organisationer att biträda den enskilde.
- Ge information till bärplockarna om deras rättigheter. Ett steg i rätt riktning är att fackförbundet Kommunal tagit fram material på olika språk och erbjuder en månads gratis medlemskap.

Swedwatchs tredje rapport om bärplockarnas arbetsvillkor publicerades i oktober 2012 och granskade bärsäsongen samma år. Rapporten skildrar vikten av kollektivavtal för inhyrda bärplockare samt problemen som följde när de europeiska gästarbetarna ökade.

3. Säsongen 2012: Ingen tog ansvar för helheten

Sammanfattning

Det här är en kortversion av den tredje rapporten i Swedwatchs blåbärsserie. Den publicerades i oktober 2012. Swedwatchs tredje rapport om villkoren för utländska blåbärsplockare i Sverige visade att: Det hade skett en ökning av båda kategorier kommersiella bärplockare – plockare inhyrda från asiatiska bemanningsföretag samt de ”fria” plockare som inte omfattades av något anställningsförhållande. En tidigare lagändring ledde till en överetablering av bärplockare säsongen 2012. Detta drabbade de fria plockarna då det stora utbudet av arbetskraft pressade ner priset på bär. Ingen instans tog ansvar för att bedöma hur många bärplockare det fanns behov av.

En fråga som väckte stor indignation under bärssäsongen 2012 var villkoren för de fria plockarna från Bulgarien. Redan tidigt under sommaren kom stora grupper av bulgariska bärplockare till Sverige. Det finns ingen statistik över exakt hur många det handlade om, men bedömare i branschen hävdade att det rörde sig om ett tusental. Det var ett stort framsteg att de asiatiska bemanningsföretagen blev tvungna att följa det svenska bemanningsavtalet. Villkoren för de anställda plockarna blev bättre. Detta skapade dock en klyfta mellan dem som hade en anställning och de fria plockarna.

3.1 En ökning av plockare från thailändska bemanningsföretag

Sommaren 2012 ökade åter den arbetskraft som hyrdes in från asiatiska bemanningsföretag. En orsak till ökningen var att bärplockarföretagen nu visste att bemanningsföretagen inte skulle behöva betala skatt i Sverige (vilket också skulle ha ökat utgifterna för bärplockarföretagen). Över huvud taget var bärplockarföretagen inte längre lika ”skrämda” av Migrationsverkets åtstramning av regelverket. I början av augusti 2012 hade Migrationsverket totalt sett beviljat 5 762 arbetstillstånd för att plocka bär i Sverige. Samtliga arbetstillstånd hade sökts av thailändska bärplockare.

Antal beviljade ansökningar per bärplockarföretag år 2012 var:

Sterus Transport AB 158
Euro Apartments AB 589
PDR i Lappland AB 1 600
Västiöns Vilda Produkter 532
Norrskensbär 1 128
Bothnia Bär 150
Sangkarat AB 139
HBL 329
Ransäters Invest 709
Trek Sommarhus i Dorotea 75
Blomskogs Sopp och Bär AB 7
Ståls Plantering och Røjning AB 265
Nordic transaktions AB 81

3.2 Villkoren för de thailändska bemanningsplockarna

Junya Yimpraset, ordförande för den thailändska organisationen Migrant Workers Union, samlade i samarbete med Thai Labour Campaign Team in uppgifter från ett hundratal thailändska bärplockare efter att de återvänt till hemlandet i början av hösten 2012. Enligt henne var ungefär hälften av plockarna missnöjda med villkoren. Den viktigaste orsaken var att de hade tjänat långt mindre än vad de beräknat på grund av det fallande priset på blåbär (för dem som bara kom upp i minimilön blev det inte mycket kvar när de skulle betala för resa och logi). Andra plockare var missnöjda med att de inte kunnat arbeta effektivt på grund att några av de bilar som användes var trasiga.

Däremot var det ytterst få i branschen som bekräftade att det funnits missnöje bland de thailändska bärplockarna. Ett undantag var Tommy Innala, före detta vd för Polarca, som sade sig ha hört talas om "klagomål med betalningen".

Kjell-Ivan Eriksson, Kommunalombudsman i Västerbotten, menade att villkoren för de thailändska bemanningsplockarna hade blivit klart bättre. Han besökte under 2012 flera förläggningar och pratade med många av plockarna. På en punkt fanns dock, enligt honom, vissa "oklarheter". Han menade att några av bärplockarna varit "undrande" över den lönesumma som betalades ut. Systemet är också komplicerat, från lönen ska arbetsgivaren dra kostnader för resa, logi och uppehälle:

– Har man bara kommit upp till minimilönen blir det inte så mycket kvar, sade Kjell-Ivan Eriksson.

3.3 Kommunals bemanningsavtal

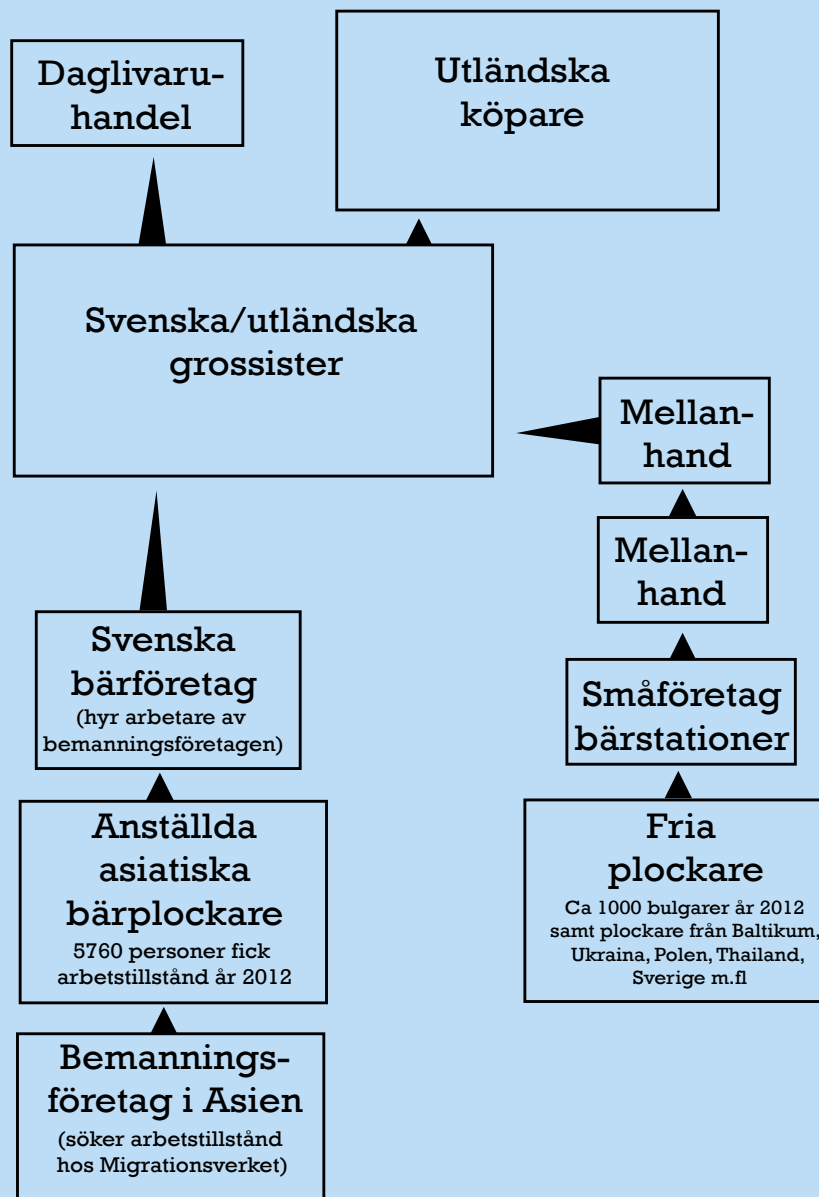
Inför säsongen 2012 tecknade de berörda thailändska bemanningsföretagen ett så kallat hängavtal med Kommunal. Det kravet slog igenom inför bärssäsongen 2012.

Under säsongen 2012 handlade det enbart om thailändska bemanningsföretag och samtliga av dessa undertecknade hängavtalet.

– Vi skulle ännu hellre haft ett avtal särskilt utformat för bärbranschen. Men Svenskt Näringsliv och Almega har sagt nej, kommenterar Per Holmström från Kommunal.

Avtalet innebar att företagen måste garantera bärplockarna en lön på 18 495 kronor i månaden plus semesterersättning för heltidsarbete oavsett hur mycket eller lite bär de plockat. Men från den lönen dras kostnader för resa, visum, uppehälle och logi. Garantilönen höjts i takt med att lönen i bemanningsavtalet skrivits upp med cirka 2,5 procent per år.

Aktörskedjorna för anställda respektive fria plockare

Plockare anställda av bemanningsföretag med bas i hemländerna: Plockarna rekryteras i hemländerna och får oftast hjälp av bemanningsföretaget att söka visum vid den svenska ambassaden. Bemanningsföretagen anlitas i sin tur av svenska bärplockarföretag som säljer bären vidare till grossister som säljer bären till dagligvaruhandel eller exporterar till utländska företag.

Fria plockare: Säljer bär vidare till småföretag som satt upp bärstationer. Dessa företag säljer bären vidare till en eller flera mellanhänder som säljer bären till grossister, som i sin tur säljer dem till dagligvaruhandeln eller exporterar dem.

3.4 En ökning av fria plockare från Östeuropa

Inte bara bemanningsanställda thailändare ökade under säsongen 2012. Mycket tydde på att även de utländska friplockarna ökade. Den största gruppen kom från Bulgarien.

De bulgariska bärplockarnas läger i Mehedeby i norra Uppland sommaren 2012. Några av dessa plockare trakasserades av lokala ungdomar.

Foto: Joanna Wågström/Arbetsbladet 2012.

Men uppgifterna om de utländska friplockarna var osäkra och statistik över antalet fria plockare saknades. De inom branschen som vågade sig på en gissning menade att det totalt sett handlade om 10 000 personer, men då plockade de flesta bär för försäljning bara vid något enstaka tillfälle. Däremot skedde troligen en viss minskning av turisplockarna från Thailand under säsongen 2012.

En fråga som väckte stor indignation under bärsäsongen 2012 var villkoren för de fria plockarna från Bulgarien. Redan

tidigt under sommaren kom stora grupper av bulgariska bärplockare till Sverige. Det finns ingen statistik över exakt hur många det handlade om, men bedömare i branschen hävdade att det rörde sig om ett tusental. Ytterligare fria plockare kom från Baltikum, Ukraina, Polen och Thailand.

Vittnesmål från bärplockarna, och från svenskar som hjälpte utsatta plockare, visade att bärplockarresorna till Sverige organiserades av bulgariska grupper och nätverk som tog ut avgifter utan att anställda plockarna. Ett problem var dessutom att resorna organiserades alltför tidigt på säsongen då blåbären ännu inte var mogna. Så här rapporterade Hällpetters Maria Bergström, en av byns Svabensverk frivilliga som stöttade bulgariska bärplockare:

”De blev lurade hit av sin bulgariska chef. /.../ De kördes hit i buss och dumpades i skogen.”

I byn Mehedeby i Norduppland slog sig 500 bulgariska bärplockare ned i ett tältläger på ett kalhygge. Natten mellan den 18 och 19 juli attackerades bärplockarna av ungdomar som kastade sten. Vid ett stormöte i byn hävdade ett antal bybor att de var oroliga för stölder. Men närpolischefen Örjan Brodin hävdade att ”ingenting tydde på att bärplockarna var våldsamma eller farliga på något sätt”.

Ett antal högerpopulistiska grupper i Sverige använde de bulgariska bärplockarna i sin retorik. I nättidningen Avpixlat hävdades i en stor artikel att de bulgariska bärplockarna skapat ”kaos” i det svenska samhället. I kölvattnet av erfarenheterna i

Mehedeby följde också en debatt om kommersiell bärplockning och allemansrätten. En uppfattning var att markägare ska få rätt till ekonomisk kompensation för nedskräpning och nedslitning.

3.5 Villkoren för thailändska friplockare

En fråga som inte alls rapporterades om i media 2012 var villkoren för de thailändska friplockarna i Norrbotten. Enligt Inga-Britt Svensson, vid Kommunal i Norrbotten, var den gruppen ”inte obetydlig”, men hon vågade inte gissa hur många det handlade om. Hon sa vidare att ”risken är stor att de fick arbeta under dåliga villkor, men att Kommunal inte har någon möjlighet att agera när de inte har någon anställning”.

3.6 Hur mycket tjänade en bärplockare 2012?

En thailändsk bärplockare anställd av ett bemanningsföretag hade en garantilön på 18 495 kronor i månaden plus semesterersättning. Priset på blåbären ökade en aning under säsongen från cirka 12 kr litern till 16 kr litern. Med ett snittpris på 14 kr litern behövde en arbetare plocka 1321 liter för att komma upp till minimilönen. Oavsett om en arbetare plockade 500 liter eller 1321 liter blev alltså arvodet detsamma. Men för arbetare som kunde plocka mer än 1321 liter per månad blev det möjligt att göra en extra förtjänst. En arbetare som plockade två ton blåbär per månad kunde exempelvis tjäna 28 000 kr. Samtidigt drog bemanningsföretagen bort kostnader för visum, flygbiljett och logi. En arbetare som plockade bär i en månad brukade få ett avdrag på cirka 20 000 kr, för två månader blev det bara ytterligare avdrag för logi, då handlade det sammantagna avdraget om cirka 24 000 kr. Summa: Om en arbetare jobbade i två månader och sammantaget plockade fyra ton blåbär blev förtjänsten 32 000 kr, det vill säga 16 000 kr per månad.

Priset per plockad liter var vanligen något lägre för fria plockare än för de anställda. Enligt personer i branschen erbjöds de bulgariska plockarna kring 12 kr per liter blåbär. Problemet var att många knappt hittade några blåbär alls, de kom innan blåbären hade mognat. De hade betalat för att komma till Sverige, nu befann de sig i Sverige utan pengar och utan möjlighet att tjäna pengar. Senare under säsongen fanns det dock andra fria plockare som kunde tjäna pengar. En friplockare som plockade ett ton blåbär tjänade följaktligen kring 12 000 kr. Om den personen kom från ett annat land hade dock han eller hon själv fått betala resa, visum, logi etc.

3.7 Branschens sociala ansvarsarbete

De svenska bärgrossisterna köpte bär både från bärplockarföretag med bemanningsanställda och från fria plockare. Alla grossister köpte från båda dessa kategorier, men proportionerna varierade.

Hur försökte då grossisterna kontrollera villkoren för de fria plockarna? På Blåtand menade man att ”kontrollen var svår att genomföra i praktiken”. VD Ulf Hagner sade att leden i produktionen var många. De fria plockarna sålde, enligt honom, bären vidare till bärstationer (små företag), som sålde bären vidare till en eller flera mellanhänder (mindre grossister) som sedan sålde till Blåtand.

– Det handlar om mängder med plockare. Hur ska man kontrollera en sådan verksamhet?

Martin Engström på Olle Svenssons Partiaffär, konstaterade att ”det faktiskt är fritt att plocka bär och sälja dem”. Hans Olsson, Skogsmat, var inne på samma tankegång. Han sade att företaget ”inte vet vilka som plockat bären och att det är en rättighet att få vara en fri bärplockare”. Hans Olsson ansåg ”inte att det finns något alternativ till dagens system”.

Tommy Innala på Polarica förordade däremot en bättre kontroll av villkoren för bärplockarna. Han hävdade också att Polarica försökte kontrollera detta. En strategi var att enbart köpa en mindre del av bären från fria plockare. Tommy Innala beskrev också hur Polarica arbetade med kontrollen. Ett instrument var att alla bär som köptes upp märktes med en datakod. Därigenom blev det möjligt att spåra uppköparen.

3.8 Slutsats

En överetablering av bärplockare skedde sommaren 2012 på grund av att ingen instans tog ansvar för helheten. Detta trots att branschen redan innan bärssäsongen varnade för att Sverige riskerade att ta emot för många bärplockare. Kollektivavtalet för inhyrda blåbärsplockare gav en klar förbättring, samtidigt som problemen fortsatte för de ”fria” plockarna.

2012 års granskning visade dock att några aktörer i branschen tog initiativ för att säkra att bären man köpte plockats under goda arbetsvillkor. Men de var få och Swedwatch uppmanade i rapporten alla bärplockarföretag och bärgrossister att ta ett större leverantörsansvar.

Efter att de usla villkoren för de bulgariska fria plockarna som strandsattes i Mehedebý uppdagats efterlyste Swedwatch en mer omfattande kontroll av boendemiljöer för arbetarna och arbetsförhållande i samband med plockning av vilda skogsbär i industriell skala.

3.9 Swedwatches rekommendationer

- Bärplockarföretagen bör stimuleras att direktanställa asiatisk arbetskraft istället för att hyra in personal via bemanningsföretag. Det kan bland annat ske genom att inte gynna bemanningslösningen genom att låta den vara fri från skatter. Samtidigt kan detta endast ske parallellt med att grossisterna får en bättre kontroll över den organiserade fria plockningen. I annat fall finns risken att verksamheten förflyttas från bärplockarföretag till fri plockning, vilket vore olyckligt.
- Kommunal bör följa upp hur de asiatiska bärplockarna har uppfattat villkoren genom att samarbeta med de thailändska organisationer som stödjer de thailändska bärplockarna, däribland Migrant Workers Union och Thai Labour Campaign Team.
- Migrationsverket behöver ett samlat underlag för att kunna bevilja arbetstillstånd. Aktörerna i branschen bör tillsammans med Migrationsverket bedöma hur många bärplockare från Asien det finns behov av.

- Alla bärgrossister bör ta ansvar för sina leverantörsled enligt gängse praxis som bygger på internationella riktlinjer och konventioner, exempelvis FN:s ramverk för företag och mänskliga rättigheter. Det innebär att kommersiell bärhantering ska inkludera registrering av alla bäruppköpare och full spårbarhet av varje bärparti. Detta bör ske genom certifieringsprocesser.
- Det finns behov av en mer omfattande kontroll av boendemiljöer för arbetarna och arbetsförhållande i samband med plockning av vilda skogsbär i industriell skala. Kommuner och myndigheter bör i synnerhet bevaka boendevillkoren för de plockare som kommit till Sverige med turistvisum.
- Det måste finnas möjlighet till rättshjälp för migrantarbetare vid juridiska konflikter mellan arbetsgivare och utländska bärplockare.
- Grossistföretagen bör bli mer transparenta och öppet redovisa hur mycket bär de köper in per år och av vilka de har köpt bär.
- Alla bärplockar- och grossistföretag bör upprätta uppförandekoder (codes of conduct) som klargör företagets etiska riktlinjer för bärplockning i industriell skala. Kontroller bör även göras av tredje part för att säkerställa att koderna efterlevs.

Swedwatch är en partipolitiskt obunden allmännyttig förening som granskar svenska företag som verkar i utvecklings- och låglöneländer. Organisationens syfte är att minska sociala och miljömässiga missförhållanden i syd, att uppmuntra föredömen, sprida kunskap samt driva på och i en öppen dialog samverka med företag i Sverige så att näringslivet ägnar större uppmärksamhet åt dessa frågor. Swedwatches medlemsorganisationer är Svenska kyrkan, Diakonia, Naturskyddsföreningen, Fair Trade Center, Latinamerikagrupperna och Afrikagrupperna. www.swedwatch.org

Författare: Mats Wingborg

Rapportomslag inne i antologin: Per Gustavsson

Omslag och layout: Daniel Fagerström, Zoopeople

Ansvarig utgivare: Viveka Risberg

Antologin sammanställd i maj 2013. Innehåller kortversioner av rapporter från juni 2011, okt 2011 och okt 2012. Svenska kyrkan, en av Swedwatches medlemsorganisationer, står bakom de ursprungliga rapporterna samt denna sammanställning. Originalrapporterna går att ladda ner på swedwatch.org. Där finns även utförliga källförteckningar .

